

kiitoksen. Johdannossa tuodaan esiin ongelma ja annetaan lukijalle kartta tulevasta reitistä. Käydään läpi ekvatiivilauseen käsittely fennistisessä tutkimusperinteessä, osoitetaan ekvatiivilauseen erilaisia tekstuaalisia käyttöjä, selvitetään sen subjektin erityispiirteitä ja siirrytään käsittelemään ekvatiivilauseen ominaisluonnetta ja yrityksiä sen kuvaamiseksi. Viimeinen luku ottaa esiin muita lausetyyppejä ja pyrkii näin asettamaan ekvatiivilauseen laajempaan kehikkoon.

Jäsentyneisyydestään huolimatta väitöskirjaa voi kuitenkin luonnehtia rosoiseksi. Vaikutelmaa vahvistaa erityisesti se, että Kelomäellä on taipumus poiketa sivupoluille tai ainakin seurata valitsemaansa reittiä niin pitkälle, että lukijan ei ole aina helppo pysyä mukana loppuun saakka; tämän vaivoja tosin lievittää se, että usein sivuteemat (esim. sivun 43 omaperäinen mahdollisten maailmojen käsitettä koskeva pohdiskelu) on sijoitettu tiiviisti pakattuihin alaviitteisiin. Joissakin kohdin käsittely jää hieman hajanaiseksikin; erityisesti muiden erikoislausetyyppien asemaa ja luonnetta koskevat pohdiskelut ovat koko lailla kursorisia. Vaikeuksia aiheutuu myös siitä, ettei ole aina itsestään selvää, mitä kielitieteen tai filosofian piirissä käytyä diskurssia työssä milloinkin kommentoidaan. Mutta siitä

huolimatta, että kirjoittajan ajatuksenkulkuja on paikoin työläs seurata, ne osoittautuvat aina mielenkiintoisiksi: väitöskirjassa on poikkeuksellisen paljon omakohtaista, syvälle luotaavaa ajattelua, ja se on tavanomaista persoonallisempi ja myös kantaaottava.

Lukukokemuksena ja nimenomaan väitöskirjana *Ekvatiivilause* on ilman muuta epätavallinen. Siitä voi poimia väitteitä, jotka ovat liian kategorisia tai jotka eivät kirjaimellisesti otettuina pidä paikkaansa. Termit on pyritty määrittelemään, mutta niitä käytetään paikoin epäselvästi; jopa keskeinen — ja vähintäänkin ongelmallinen ja epäselvä — subjektin käsite esitetään ikään kuin valmiiksi annettuna, kulloisestakin teoriasta riippumattomana. Tämäntapaisia huomautuksia teoksesta voi esittää lisääkin. Mutta vastapainoksi siinä on vahvaa argumentaatiota, omaperäisiä ja tuoreita näkemyksiä, jotka haastavat lukijaa jatkamaan vuoropuhelua, eikä pelkästään vastaväittein vaan myös kehrittelemällä kirjoittajan esiin heittämiä ajatuksia. ■

PENTTI LEINO

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Pentti.Leino@Helsinki.Fi*

ETELÄVIRON VERBIEN ONGELMIA

Karl Pajusalu *Multiple linguistic contacts in South Estonian. Variation of verb inflection in Karksi.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 54. Turku 1996. XI + 376 s. ISBN 951-29-0854-9.

Karl Pajusalun tutkimuksen kohteena on hänen kotimurteensa, etelävirolaiseen mulgin murrealueeseen kuuluvan Karksin alamurre, josta virossa on käytössä kätevä termi *murrak*. Karksi edustaa

hyvin murrealuettaan. Se on tutkimuskohdeena perusteltavissa myös siksi, että laajoja erityistutkimuksia etelävirosta on niukasti, vaikka aineistoja on runsaastikin. Mitään Pajusalun työtä vastaavaa modernia syste-

maattista esitystä viron murteista ei ole ollut käytettävissä, mikä lisää tämän tutkimuksen arvoa pioneerityönä. Sen merkittävimpänä esityönä voi pitää Salme Tanningin tutkimusta »Karksin murre» (1953), joka jäi käsikirjoitukseksi.

Pajusalun työn päätarkoituksena on löytää murrevaihteluiden taustalta historiallisia kieli- ja murrekontakteja (naapurikieliin, kirjakieleen ja muihin kieliin). Täten hän tunnustautuu modernin kontaktiteorian kannattajaksi; sen mukaan kielellisesti uutta ei synny eristyneisyyden vaan kosketusten kautta. Kontaktipinta tutkittavalla murteella onkin laaja: aina keskiajan alkuun saakka sen alue on ulottunut liivin naapuruuteen asti, ja alueelle on aikojen kuluessa tullut germaaneja, venäläisiä ja puolalaisia. Hyvin merkityksellisiä ovat olleet balttilaiskosketukset. Kieliopillisia morfeemeja ei kuitenkaan tietävästi ole lainautunut. Monet murteen piirteet ovat peräisin pohjoisvirolaisesta kirjakielestä, jota on käytetty kouluissa ja virallisissa yhteyksissä.

Kirjan toisessa luvussa hahmotellaan mulgin murteen ja erityisesti karksin murteen syntyä, yleispiirteitä ja asemaa. Tekijä kiinnittää aiheellisesti huomiota siihen, että itämerensuomalaisten kielten varhaiset tutkimukset eivät erottaneet eteläviroa muista itämerensuomalaisista kielistä. Ensi kertaa etelävirolle antoi itsenäisen aseman Rasmus Rask (1834), ja ensimmäisenä sitä tutki F. J. Wiedemann eteläviron kieliopissaan (1864), mutta tämän kielialueen tutkiminen on varsinaisesti päässyt käyntiin vasta tällä vuosisadalla. Lauri Kettunenkin katsoi eteläviron eronneen suhteellisen myöhään pohjoisvirosta. Andrus Saareste kiinnitti ensiksi huomiota eteläviron itsenäisiin piirteisiin, joiden perusteella hän kävi etelä- ja pohjoismurteiston rajaa myös Virittäjässä (1952). Kuitenkin vasta Paul Ariste nosti eteläviron vanhimpien itämerensuomalaisten heimokielten joukkoon

pohjoisviron, liivin, karjalan ja vepsän rinnalle (1956). Eteläviron vanhuutta ja alkuperäisyyttä ovat sittemmin tähdentäneet varsinkin Pekka Sammallahti ja Tiit-Rein Viitso. Pajusalu tuo esiin Sammallahden ratkaisevana ikäkriteerinä pitämän eteläviron muutoksen $*kt > tt$ (muualla $*kt > ht$). Tässä yhteydessä Pajusalun olisi ollut syytä todeta, että aivan sama muutos oli jo Kettusenkin mukaan »tärkeä, eroaviin alkusuhteisiin viittaava kaksinaisuus», joka »kuvastaa tietyllä tavalla alkuperäisiä suhteita» (Eestin kielen äännehistoria § 111 s. 21 ja kirjan lopussa huomattavimpien eteläestiläisyyksien luettelossa [2., uusittu painos 1929 ja 3. painos 1962]). Setäläkin käsittelee eteläviron $kt > ht$ -muutosta yli kymmenen avainsanan valossa, mutta hänellä oli sellainen käsitys, että tämä muutos kuuluu kantasuomen myöhäisiin muutoksiin (ks. Yhteissuomalainen äännehistoria s. 206).

On mielenkiintoista, että meillä on oletettu vanhojen kielikosketusten vaikuttaneen eteläviron syntyyn. Kettusen mukaan eteläviro erosi pohjoisvirosta liivin ja lätin kontaktien vaikutuksesta. Terho Itkosen mielestä eteläviro itsenäistyi eteläisten ja itäisten murreryhmien kosketusten tuloksena. Kalevi Wiik taas on selittänyt vörun murteen syntyneen pohjoisvirolaisten ja hänen tšuudeina pitämiensä kaakkoisten itämerensuomalaisten välisistä kontakteista ja liittyneen Pohjois- ja Itä-Latvian kulttuurialueeseen. Tässä kysymyksessä Suomessa on oltu kontaktiteorian kannattajia jopa ennen tätä teoriaa. Arkeologia joka tapauksessa osoittaa Viron kaakkoiskulman eronneen muusta Virosta jo myöhäisneoliittisella kaudella.

Pajusalu on tarkastellut varsin perusteellisesti karksin murteen suhdetta muuhun mulgin murteistoon, johon se kiistattomasti kuuluu, ja sen asemaa etelä- ja pohjoisviron rajalla. Karksin murteen piirteiden kä-

sittelyssä on otettu huomioon kielen eri tasot. Näitä kysymyksiä on selvitetty sanallisesti hyvin, mutta lukija voi silti jäädä kaipaamaan tiivistä taulukkoa näistä piirteistä. Hyvin hyödyllinen on tiivistelmä (s. 48), jossa tekijä jakaa Karksin alueen murreyhteydet muihin viron murteisiin seuraaviin viiteen ryhmään: 1. tärkein on Karksin ja naapuruuudessa olevien eteläviron murteiden suhde; 2. nimenomaisesti mulgin alueella ovat Karkseille läheisimmät Halliste ja länsi-Helme; 3. suuri joukko erityispiirteitä yhdistää eteläviron koko lounaista murrealuetta; 4. muiden mulgin murteiden tavoin Karkilla on paljon yhteistä pohjoisvirolaisen historiallisen Sakalan maakunnan murrepiirteiden kanssa; 5. useat kielenpiirteet ovat yhteisiä koko Lounais-Virolle mukaan lukien mulgi, länsimurteet ja saarten murteet.

Oletus, että liivi ja viron mulgin alueen kieli ovat aiemmin olleet niin samankaltaisia, että niiden puhujat ovat vaivattomasti voineet ymmärtää toisiaan, on ilmeisen oikea. Ainakin Henrik Lättiläisen kronikasta on pääteltävissä, ettei korkeaa ymmärtämiskynnystä heidän välillään ollut. Tämä muuten tekee melko teoreettiseksi sen useinkin pohditun kysymyksen, olivatko Henrik Lättiläisen kronikan pari itämerensuomalaista lausetta viroa vai liiviä. Täysin aiheelliselta tuntuu sekin oletus (s. 64), että salatinliiviin olisi kulkeutunut virolaisuuksia juuri mulgin välityksellä. Mielenkiintoinen on se mahdollisuus (s. 12), että germaaniset kontaktit ovat saattaneet samankaltaistaa saarten murteita, mulgia ja liiviä muun muassa sentraalistumisen osalta. Hieman avoimeksi jää kuitenkin, millä tavalla tämä olisi toteutunut kronologisesti ja suhteessa oletettavaan eteläkantasuomeen. Tähän nivoutuu sitä paitsi mielenkiintoisella tavalla areaalipiirteiden kysymyksiä. Mulgin murteiston asema osoittautuu todella keskeiseksi tutkittaessa viron ja liivin suhteita.

Kuten Pajusalu toteaa, tähänastisen tietämyksen valossa eteläviron joskus oletettu erityinen läheisyys liiviin ei sinänsä suinkaan ole selviö vaan monet piirteet painavat tällöin vaakaa pikemminkin pohjoisviron puolelle. Pajusalu ansaitsee tunnustusta siitä, että hän ottaa huomioon salatsinliivin mulgin ja liivin suhteita tarkastellessaan.

Pajusalun käyttämä aineisto on laajuudeltaan huomattava. Siihen kuuluu muun muassa Viron tiedeakatemian viron kielen laitoksen 48 000 sanalippua, n. 600 sivua murretekstejä, n. 50 tuntia nauhoitteita ja lisäksi muita nauhoitteita n. 34 tuntia (niistä tekijän omia n. 26 tuntia) sekä tarkemmin määrittelemätön määrä tekijän omia keräelmiä runsaan kymmenen vuoden ajalta. Näiden kokoelmien pohjalta on syntynyt 2 712 verbistä yli 300 000 verbinmuodon korpus. Jos kuitenkin lasketaan, että jokaisesta verbistä olisi periaatteessa olemassa 69 tärkeää paradigmamuotoa (vrt. taulukkoa s. 101–102, jolloin voisi olla yhteensä 187 128 eri muotoa), tulisi tässä korpuksessa vain vajaat kaksi muotoa kunkin verbin osalle. Tämä viittaa siihen, että tietyt verbit ovat aineistossa yliedustuneina, mikä on tietysti odotettavissakin ja mihin perustuu myös ryhmittely esiintymistään keskeisiin (central), toissijaisiin (co-productive) ja marginaalisiin (marginal) tyyppeihin. Dokumentoiduista verbinmuodoista on liitteenä 28 sivua käsittävä luettelo, jossa muotojen määrä vaihtelee 82:n ja 1:n välillä. Vanhan etelävirolaisen murrepohjan selvittämiseksi tekijä on tutkinut laajasti myös Vastseliinan ja setun murteita.

Pajusalu on kehittänyt karksin verbien kuvaukseen verraten omaperäisen menetelmän. Hän lähtee kahdesta murteen käyttömuodosta, yleisestä ja vaihtoehtoisesta (*common lect* ja *alternative lect*). Jälkimmäinen ei tarkoita viron yleiskielen puhu-

mista vaan eräänlaista murteen ja yleiskielen sekoitusta. Ehkä sitä voisi kutsua murteelliseksi yleiskieleksi. On merkille pantavaa, että vaihto näiden puhemuotojen kesken näyttää noudattavan samaa koodinvaihdon (code-switching) kaavaa kuin yleensäkin pitkälle toiskielistyneissä itämerensuomalaisissa kieliyhteisöissä.

Morfofonologista analyysia varten verbeistä on muodostettu maksimaalinen vartalo vertailemalla keskenään asianomaisen verbin indikaatiivin preesensin yksikön 1. persoonaa, supiin illatiivia ja infinitiiviä. Siten verbille saadaan sellainen maksimaalivartalo, jonka ei tarvitse olla todellinen vartalo, mutta jollainen muodoste näyttää hyvin hyödylliseltä operaattorilta. Joillekin verbeille on tarpeen konstruoida kaksikin tällaista vartaloa. Keskeisiä ovat Pajusalun luokittelussa ne muodot, joita on eniten, toissijaisia frekvenssiltään yli 10-prosenttiset ja marginaalisia alle 10-prosenttiset. Tämä järjestelmä tuottaa kuvaustavan, joka ei ole helppokäyttöinen eikä -lukuinen mutta joka on tieteellisesti tarkka. Esimerkiksi indikaatiivin preesensin yksikön 2. persoonan (keskeinen muoto) morfofonologiseen kuvaukseen tarvitaan viittaukset useihin muihin morfofonologisiin sääntöihin, esim. s. 107: $MP2.1 \Leftrightarrow MP1.1 + \grave{i}$, $MP2.2 \Leftrightarrow MP1.2 + \grave{i}$, $MP2.3 \Leftrightarrow MP1.3 + \grave{i}$, esim. *pallet'pyydät'*. Eri säännöt eivät kuitenkaan ole aina helposti löydettävissä. Sääntöjen suuren määrän vuoksi niiden yhteinen luettelokaan ei ole hevin ajateltavissa.

Taulukossa 6 on luettelo karksin verbeistä 53 keskeisen morfotaktisen rakenteen mukaan ja kunkin tyyppin produktiivisuus, taulukossa 8 taas vastaavanlainen luettelo 60 morfofonologisen rakenteen mukaisesti alenevassa produktiivisuusjärjestyksessä. Tällöin kummassakin taulukossa kuuluu useimpiin tyyppeihin alle 10 verbiä mutta suurimpaan ryhmään 6. taulukossa

967 ja 8. taulukossa 690 verbiä. Vaikka niissä on eri sarakkeet tietyille muodoille (ind. prees. yks. 3., ind. prees. mon. 3. jne.), se ei tarkoita, että Pajusalun morfologinen analyysi olisi morfeemikeskeinen. Hän tähdentää, että karksin verbimorfologiassa olisi luonnotonta tehdä jyrkkää eroa vartalon ja suffiksin kesken. Sanan kvantiteettiakin hän pitää koko sanan ominaisuutena. Karksin verbeissä on yleensä vartalo ja kieliopillista merkitystä kantava formatiivi, mutta kieliopillisen merkityksen ilmaisutehtävä on kuitenkin jäänyt vartalolle indikaatiivin preesensin yks. 1. persoonan ja imperatiivin preesensin yks. 2. persoonan muodoissa sekä partisiipin kieltomuodossa, esim. *olè, tulè*. Tämä on samalla hyvä näyte murteen fusionaalisesta kehityksestä.

Jo sivulla 17 tulee esiin tekijän käsitys viron sanakvantiteetista, nimittäin että se on koko muodon ominaisuus. Muoto («the entire form») on tässä kovin karkea käsite, mutta vähintään — vai nimenomaan? — kahta peräkkäistä tavua sen täytynee tarkoittaa. Tämä käsitys on kiinnostavasti vastakohtainen sille, että kvantiteetti olisi tunnistettavissa jo ensimmäisestä tavusta. Pajusalu ei ole nähtävästi pitänyt tarpeellisena esittää tässä yhteydessä katsausta vuosikymmeniä kiivaanakin aaltoilleeseen kansainväliseen keskusteluun viron kvantiteeteista. Siihen tulee tässä työssä kuitenkin huomionarvoisia lisiä Karksin näkökulmasta, ja siksi eräitä viittauksia tämän erityisesti Lauri Postin käynnistämän väittelyn keskeisiin vaiheisiin voisi odottaa. Sivulla 77 esitellään karksin murteen sanojen perusrakenne, ja kaksitavuihin on merkitty myös kvantiteetit. Miksi ei yksitavuihin? Onko sekä *ja, ma, ta* että *eš* ajateltu lukijalle itsestään selviksi Q3:n esimerkeiksi?

Myös areaaliipirteitä on työssä tarkasteltu. Hyvin terävä on se huomio (s. 67), että voimakkaasti balttilaisvaikutteisissa kieli- muodoissa (leivu, lutsi, viron eteläiset ra-

jamurteet, liivi) tavallisesti nuorena lätiläispiirteenä pidetty passiivin partisiippiattribuutti (tyyppi *keitettävä vesi* 'kiehuva vesi', *kirjoitettava pöytä* 'kirjoituspöytä') voisikin olla suhteellisen vanha areaali-ilmiö itämerensuomessa ja mahdollisesti rinnastettavissa tyyppiin *sormen mentävä reikä*.

Aivan uutta virolaisessa dialektologiasa on Pajusalun käyttämä VARBRUL-analyysi muotojen vaihtelevuuden tutkimisessa. Tällöin kohteena ovat erityisesti ne tekijät, jotka vaikuttavat loppuasemaisen /e/:n varioivuuteen. Tällaisen vuorovaikutuskentän analyysi, jossa on mukana toistakymmentä vaikuttajaryhmää, tuskin olisi muuten onnistunutkaan.

Työssä käytetty englannin kieli voi paikoin aiheuttaa lukijalle vaikeuksia ainakin yhdeltä kannalta. Sanojen merkitykset on näet yleensä ilmaistu hyvin lyhyesti. Monilla englannin sanoilla on kuitenkin monta merkitystä, jolloin karksin murretta taita-

mattoman on mahdotonta tietää, mistä merkityksestä on kyse. Esimerkiksi sivulla 74 eri sanojen merkityksiksi ilmoitetut sanat 'booth', 'pole', 'pour', 'shore', 'fin', 'beetle', 'to plop' ovat monimerkityksisiä.

Karl Pajusalun väitöskirjaan sisältyy monenlaisia uusia uria kielentutkimukselle. Varsin keskeiseksi nousevat muotovarianttien monipuolinen tarkastelu, niiden morfofonologia, morfotaksi ja produktiivius. Työ ei ole kuitenkaan pelkästään synkronista kuvausta, vaan siihen sisältyy paljon kielihistoriaa, murre- ja kielikontakteja, typologiaa ja areaalilingvistiikkaa. Varsinkin morfologian tutkimus ja dialektologia ovat saaneet uuden korkeatasoisen käsikirjan. ■

SEPPO SUHONEN

Suomalais-ugrilainen laitos, PL 25 (Franzeninkatu 13), 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Seppo.Suhonen@Helsinki.Fi*

ALUEVALTAUS: KESKUSTELUNANALYYTTISTA KAKKOSKIELEN TARKASTELUA

Maija Kalin *Coping with problems of understanding. Repair sequences between native and non-native speakers.* Studia Philologica Jyväskyläensia 36. Jyväskylä University Printing House and Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1995. 216 s. ISBN 951-34-0508-7.

Maija Kalin on edelläkävijä Suomessa yhdistäessään väitöskirjassaan aineiston ja metodin, joita aikaisemmin ei ole samassa tutkimuksessa käytetty. Kalin tarkastelee ymmärtämisen ongelmia ja niiden ratkaisemista syntyperäisten ja ei-syntyperäisten puhujien keskustelussa pääosin keskustelunanalyttisestä näkökulmasta. Kyseisen metodin ja aineiston yhdistelmä on saanut — ja saanee tulevaisuudessa lisää — seuraajia, mutta Kalin on ensimmäisenä Suomessa tehnyt väitöskirjan laajuisen tutkimuksen, jossa sekä tartutaan kakkoskieliseen aineistoon keskustelunanalyysin ot-

tein että pohditaan metodin ja aineiston yhdistämisen mahdollisia ongelmia.

Ongelmallisuus, joka kyseisen metodin ja aineiston yhdistämiseen liittyy, kumpuaa taustalla olevien tutkimusperinteiden erilaisuudesta. Kakkoskielitutkimus on suurelta osin ollut kielenomaksumisen tutkimusta, jossa oppijan kielitaitoa ja sen kehittymistä on testattu erilaisten järjestettyjen koe- ja haastattelutilanteiden avulla. Keskustelunanalyysi puolestaan nojaa autenttiseen keskusteluaineistoon, jonka pohjalta se pyrkii hahmottamaan vuorovaikutuksen järjestyneisyyttä. Koska keskustelunanalyysi on